

Σύγχρονος Οικολογικός Τοποκεντρικός Σχεδιασμός

Μιχάλης Σουβατζίδης - 21/03/2022

Μικροκλίμα στην Κατοικία

Οίκος, οικείος, οίκαδε, οικειοθελώς. Ζω, διαμένω, κατοικώ, κατοικία. Σαν να μην είναι εύκολο να τα βάλει κανείς όλα αυτά μέσα σε σταθερές.

Στη συνέχεια, απ' τη μια μεριά ο άνθρωπος και απ' την άλλη η φύση. Ανάμεσά τους η κατοικία σαν όρος απαραίτητος και πρωταρχικός για τη συνύπαρξή τους.

Η κατοικία, λοιπόν, μια πρωταρχική έννοια, και το κτίσιμό της μια κίνηση σχεδόν ενστικτώδης που επιβεβαιώνεται συνεχώς. Κατάλυμα, καβούκι, φωλιά, καταφύγιο, κυψέλη; Ναι, σαν τέτοια, κάθε κατοικία είναι και μια περιπέτεια κατοίκησης. Μια περιπέτεια όμως που διαρκεί 3, 4 και 10 γενιές. Μια περιπέτεια, θα λέγαμε, διαχρονική, που έχει να κάνει με τη φιλοσοφία τής καθημερινής ζωής, αλλά και με τη κοσμοθεώρηση γενεών

ανθρώπων.

Ποιος είναι ο ρόλος, λοιπόν, του χρήστη σ' αυτή τη διαχρονική περιπέτεια, και ποιος του αρχιτέκτονα;

Για τον ρόλο του χρήστη, εμείς οι αρχιτέκτονες, νομίζω, πως πρέπει να επιφυλάξουμε μια μοίρα πιο σημαντική από εκείνη που είχε φαντασθεί ο ίδιος για τον εαυτό του. Και εννοώ πως, πέρα από τις πρακτικές του αναγκαιότητες, που, τις περισσότερες φορές, όπως μας παρουσιάζονται από τον ίδιο, μας είναι ήδη γνωστές, πέρα απ' αυτό που ο ίδιος βλέπει για την κατοικία και τον εαυτό του, εμείς πιστεύω ότι έχουμε να του προτείνουμε μια λέξη που συγκεντρώνει μέσα της περισσότερα από τα ήδη γνωστά του πράγματα.

Τη λέξη αυτή ας την πούμε ενσωμάτωση. Και η πρότασή μας ας είναι το στήσιμο του σπιτιού του να συμπετάσχει σε μια πορεία ενσωμάτωσης των πιο αξιοπρόσεκτων, πιστεύω, συμπερασμάτων που έχουν σχέση με την αρχιτεκτονική σήμερα. Ο αρχιτέκτονας προβλέπει και οριοθετεί. Σκηνοθετεί, θα λέγαμε, με κάποιον τρόπο τη διαχρονική ανθρώπινη δραστηριότητα. Και μέσα από το δικό του όραμα, που καθορίζεται από πολλές διεργασίες και παραμέτρους, αντλεί και ο χρήστης εκείνες τις ιδανικές εικόνες που θα μπολιάσουν, θα συμπληρώσουν ή θα ανατρέψουν τις δικές του.

Ποια είναι λοιπόν τα αξιοπρόσεκτα αυτά αιτήματα; Μέσα σ' αυτά, μια πρώτη θέση ας ανήκει στον τόπο και στο τοπίο. Στην ιστορία και στον πολιτισμό του μέρους που θα κτισθεί το σπίτι και στα χαρακτηριστικά του κλίματός του. Στον ήλιο, στον ήχο, στους αέριδες και στη βροχή. Με τα υλικά μας εμείς επιδιώκουμε, απέναντι απ' όλα αυτά, μια νίκη με έκφραση λειτουργική και πλαστική. Στη δική μας συνείδηση υπάρχει, σταθερά και αναλλοίωτα, παρά τις επικαιρικές κρίσεις, η μαγεία του κάλλους, η χάρη της προσωπικής δημιουργικότητας και η ανάγκη της επικοινωνίας με τους άλλους μέσα απ' το έργο μας. Ο αρχιτέκτονας δεν είναι λοιπόν ένας διεκπεραιωτής, ούτε απλά ένας τεχνικός. Είναι, επί πλέον, ένας διανοούμενος, ένας καλλιτέχνης, ένας φιλόσοφος της καθημερινής ζωής, ο οποίος αναζητώντας τη δική του έκφραση προτείνει ένα όραμα ζωής μέσα στο έργο που κατασκευάζει.

Η σχεδίαση του εσωτερικού μιας κατοικίας είναι, πιστεύω, ένα σύνθετο και δύσκολο ερώτημα. Θα είχαμε ίσως να πούμε ότι κάθε περίπτωση είναι ξεχωριστή. Βασικές αρχές θα αναγνωρίσουμε κι εδώ την ειλικρίνεια και την απλότητα. Το αίτημα, επίσης, μιας δημιουργικής ζωής μέσα απ' αυτή, και η κάλυψη των λειτουργικών της αναγκών μακριά απ' την ψευδαίσθηση της περιττής πολυτέλειας και της διακόσμησης, έχοντας σαν στόχο την πνευματική και υλική ισορροπία. Με συνετή και οικολογική συγχρόνως διάσταση, όπως ταιριάζει στον σύγχρονο πολίτη.

Ο ρόλος μας σε σχέση με τον χρήστη είναι πιστεύω ξεχωριστός, γιατί πέφτει σε εμάς η ευθύνη να τον καταστήσουμε ικανό να ερμηνεύσει τις ίδιες του τις ανάγκες. Επιπλέον, να τον απομακρύνουμε από καταναγκαστικές κοινοτυπίες, οδηγώντας τον σ' ένα ξεκαθάρισμα, απαλλάσσοντάς τον από ψεύτικες χρείες.

«Πόλις άνδρα διδάσκει», έγραψε ο Σιμωνίδης, κι ο Σωκράτης ξέρει ότι γεννήθηκε στην Αθήνα και δεν θα μπορούσε να γεννηθεί αλλού πουθενά, γιατί η θεμελιώδης ελληνική ιδέα υπήρξε η διαμόρφωση του ατόμου απ' την πόλη του. Στην Αγορά της πόλης του συζητά ο Σωκράτης με τους συμπολίτες του, και το σπίτι του είναι ένα σπίτι ηλιακό που του το υπαγορεύει το κλίμα του τόπου όπου ζει. Βλέπε την αναπαράσταση του σπιτιού του Σωκράτη. Ο Σωκράτης δεν ταξιδεύει, δεν βγαίνει έξω από τα τείχη της Αθήνας, και το αιτιολογεί στον Φαίδρο λέγοντας «φιλομαθής γαρ ειμί». Η πόλις, βέβαια, ορίζεται στον Πλάτωνα με αριθμό κατοίκων 2 x 3 x 4 x 5 x 6, 5.040 κατοίκους και όχι 4.000.000 που είναι σήμερα.

Οδηγίες για τον σχεδιασμό των κατοικιών και των πόλεων βρίσκονται κατατεθειμένες σε κείμενα του Αριστοτέλη, του Ιπποκράτη, αλλά και τις οδηγίες του Σωκράτη για το ιδανικό ηλιακό σπίτι (*Ξενοφώντος Απομνημονεύματα*). Αναφέρεται ότι τα κατοικήσιμα δωμάτια πρέπει να είναι μεσημβρινά. Το αρχαίο σπίτι είχε για θεμέλια και βάσεις τοίχων την πέτρα. Πάνω σ' αυτά τοποθετούσαν πλίνθους με ξυλοδεσιές, για να υψώσουν τους τοίχους. Οι στέγες ήταν σκεπασμένες με κεραμίδια και πολλές φορές αναφέρεται η ύπαρξη δωματίων, δηλαδή ταράτσας.

Το σχέδιο που δίνουν αρχαίοι συγγραφείς σε περιγραφές σπιτιών, αλλά και η ανασκαφή στα δυτικά του Αρείου Πάγου, καταλήγουν στην εξής μορφή σπιτιού: Μια στενόμακρη είσοδος οδηγεί σε μια τετράπλευρη εσωτερική αυλή, όπου συνήθως σε μια της άκρη ή προς το κέντρο υπάρχει ένα πηγάδι. Σ' αυτή την αυλή

υπάρχει συνήθως και ο βωμός. Εκεί γιόρταζαν τις μεγάλες στιγμές του σπιτιού και γίνονταν οι ιεροτελεστίες. Ολόγυρα ήταν τα δωμάτια των ανδρών, που ήταν η τραπεζαρία και ο γυναικωνίτης, τα ιδιαίτερα διαιτητήρια υπνοδωμάτια, το δωμάτιο φαγητού, η κουζίνα, το λουτρό. Τα σπίτια είχαν κι ένα δωμάτιο με ανεξάρτητη είσοδο από τον δρόμο, που το χρησιμοποιούσαν για μαγαζί και το ονόμαζαν έτσι. Ο γυναικωνίτης, αν υπήρχε στενότητας οικοπέδου, κατασκευαζόταν σε δεύτερο πάτωμα.

Στους βυζαντινούς πάλι χρόνους, στους πρώιμους μάλιστα, στον «Ιουστινιάνειο Κώδικα», είχαν διατάξεις που σήμερα θα τις χαρακτηρίζαμε πρωτοποριακές. Διατάξεις περί των ιδιωτικών οικοδομημάτων συμπεριελήφθησαν αργότερα και στα «Βασιλικά», που υπήρξε η μεταγενέστερη κωδικοποίηση όλων των βασιλικών διαταγμάτων. Εκεί, αναφέρεται ότι μάρμαρα και κίονες δεν μπορούν να μεταφέρονται απ' την πόλη στην ύπαιθρο, για να μην αλλοιώνεται η αισθητική των υπαρχόντων κτισμάτων της πόλης. Επίσης, ο ιδιοκτήτης υποχρεούται για την αποκατάσταση των ερειπωμένων κτιρίων. Σε περίπτωση οικονομικής του αδυναμίας αυτό μπορούσε να γίνει με χρήματα του δημοσίου, κι αν ο ιδιοκτήτης δεν ανταποκρινόταν στη σταδιακή αποπληρωμή της δαπάνης, το ακίνητο δεσμευόταν.

Κατά την εποχή του αυτοκράτορα Ζήνωνος, 476 π.Χ, για την κατασκευή της κατοικίας απαιτείται η προϋπόθεση της αισθητικής αρτιότητας στην εμφάνιση των όψεων, καθώς και η απόσταση των 12 ποδών μεταξύ των κτιρίων, ώστε να μην εμποδίζεται η θέα, και κυρίως η θέα της θάλασσας, ακόμη και στον καθήμενο μέσα στην κατοικία που δεν πρέπει να αναγκάζεται να λοξεύει τη θέασή του.

Στο «Περί καινοτομιών», βιβλίο που αναφέρεται στην οικοδόμηση νέων κτισμάτων, εκτός από τις οδηγίες για την εξασφάλιση της αισθητικής αρτιότητας, δίδονται οδηγίες επίσης και για την επιλογή του τρόπου εγκατάστασης. Η πρόσοψη πρέπει να είναι ανατολική, ενώ, επίσης, στο γειτονικό δίκαιο υπήρχαν οδηγίες με τις οποίες εξασφαλιζόταν η μη όχληση των γειτόνων από τα όμορα κτίσματα. Αργότερα, επί Λέοντος Σοφού, γίνεται λόγος για τη μη αποστέρηση του φωτισμού και της θέας, αλλά και για τη μη κατόπτευση της γειτονικής οικίας (ιδιωτικότητα).

Τον 6ο αι., ο Ιουλιανός ο Ασκαλωνίτης, αρχιτέκτων, συγγράφει οικοδομικές διατάξεις που ισχύουν αδιαλείπτως, και οι οποίες τον 11 αι. συμπεριλαμβάνονται στο «Επαρχιακό Βιβλίο» και αργότερα στην «Εξάβιβλο», και ισχύουν ακόμη και μέχρι την Τουρκοκρατία. Η «Εξάβιβλος», μαζί με τις διατάξεις του Ιουλιανού, έχουν πανελλήνια εφαρμογή, και ο Μυστράς λέγεται πως είναι μια πόλη κτισμένη με αυτές τις διατάξεις. Εκεί ισχύουν πάλι τα 12μ. απόστασης, ενώ, για να μην είσαι υποχρεωμένος να λάβεις υπόψη σου τους περιορισμούς για τη θέα, πρέπει να κτίσεις σε απόσταση 100 ποδών από το ξένο κτίσμα. Υπάρχουν, επίσης, λεπτομερείς οικολογικές διατάξεις που αφορούσαν τα στοιχεία του αέρα, του φωτισμού, του πυρός, των υδάτων και της γης. Οι ίδιες διατάξεις που αφορούν τη θέα της θάλασσας ισχύουν για τη θέα του όρους, δημοσίου κτιρίου ή γλυπτού. Στα «Γεωπονικά» του 10 αι. δίδονται οδηγίες για την αναδάσωση των λόφων και των βουνών, πλησίον των πόλεων.

Στις κατοικίες βυζαντινής περιόδου δεν υπάρχει ένας τύπος. Κάθε κατοικία έχει ξεχωριστή διάρθρωση. Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του βυζαντινού σπιτιού ήταν οι μεγάλες βεράντες και τα φαρδιά μπαλκόνια. Για τις διατάξεις αυτές υπήρξε διχογνωμία στον Άρειο Πάγο κατά τη μετά την επανάσταση του '21 περίοδο της συστάσεως του νεοελληνικού κράτους, αν πρέπει αυτές να ισχύσουν σαν αστικό δίκαιο. Κι εδώ φαντάζεται κανείς, αν ίσχυαν οι παλαιές αυτές διατάξεις, ποια θα ήταν και η μορφή των πόλεών μας σήμερα!!!

Στην έκφραση της ελληνικής αρχιτεκτονικής, οι τρόποι που χρησιμοποιήθηκαν ποικίλλουν και κατά γεωγραφικές ενότητες, μορφολογικά, αλλά και στην εσωτερική τους διάρθρωση. Μακεδονίτικο σπίτι, ηπειρώτικο, στερεοελλαδίτικο, πελοποννησιακό, κρητικό, κυκλαδίτικο κ.λπ. Επιπλέον, υπάρχουν και στοιχεία που συνιστούν διαφορές και ανάμεσα στις ιδιαίτερες περιοχές της ίδιας γεωγραφικής ενότητας. Π.χ. στην αρχιτεκτονική περιοχών της Πελοποννήσου, υπάρχει διαφορετική έκφραση και τύπος κατοικίας στην Κόρινθο, στη Μάνη, στην Κορώνη, στην Αμαλιάδα κ.λπ.

Το λαϊκό δαιμόνιο έχει την ευρηματικότητα να φτιάχνει κατοικίες πρωτότυπες, και οικισμούς σαν τους αιγαιοπελαγίτικους και τα Ζαγοροχώρια, και στις κατασκευές να χρησιμοποιεί αίθρια, λιακωτά, χαγιάτια, σοφάδες και υπόσκαφα, συνδέοντας τις ανθρώπινες λειτουργίες με τις ιδιαιτερότητες των τοπικών κλιματολογικών συνθηκών, παρουσιάζοντας μάλιστα μια συνέχεια με τους αρχαίους και τους βυζαντινούς χρόνους. Σε όλες αυτές τις εκφράσεις δόμησης στον ελληνικό χώρο, τρεις είναι οι κυρίαρχες κατευθύνσεις: Η λει-

τουργικότητα, η αξιοποίηση των φυσικών όρων και η φροντίδα για το ωραίο.

Το ελληνικό δε ιδεώδες, στην αναζήτηση του κάλλους όσον αφορά την κατασκευή τής κατοικίας, έχει διττή υπόσταση: Πρώτον, την καλαίσθητη εμφάνισή της εσωτερικά και εξωτερικά, και δεύτερον, την εξασφάλιση της θέασης του τοπίου, άλλοτε και μέσα από τον χώρο. Εδώ λοιπόν, όπου κάθε γωνιά είχε τη δική της αρχιτεκτονική έκφραση, η οργάνωση των λειτουργιών της κατοικίας είχε στόχο να καλύψει πραγματικές βιοτικές ανάγκες, μέσα στις οποίες περιλαμβάνονταν της αισθητικής και της αρμονίας με το τοπίο και τη φύση.

Σήμερα, η θρυμματισμένη ιστορική μνήμη, η ανταγωνιστική σχέση των κτισμάτων με τη φύση, η ρύπανση, η υπερκατανάλωση και ο θρίαμβος της τηλεοπτικής εικόνας, βρίσκονται σε πλήρη αντίθεση με την αληθινή ανθρώπινη πραγματικότητα, με αποτέλεσμα να δημιουργούν γύρω μας απάνθρωπες συνθήκες. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, που δημιουργεί πρόσφυγες και φυγάδες, καλούμαστε εμείς να αναζητήσουμε την απάντηση για το πώς πρέπει να κτίζουμε μια κατοικία και ποιες ανθρώπινες λειτουργίες πρέπει να ικανοποιήσουμε.

Ο προβληματισμός μας δεν θα επικεντρωθεί, πιστεύω, ούτε στον χώρο του υπερθεάματος (όπως είναι το μεταμοντέρνο), ούτε σε επιδερμικές συσχετίσεις με την παράδοση και τον συμβολισμό. Θα αναζητηθεί, κατά πρώτο λόγο, στην προσέγγιση με τον στερημένο από το φυσικό του περιβάλλον άνθρωπο και στην ανακάλυψη των αληθινών του αναγκών, αν δηλαδή λογαριάζεται πρόσωπο συγκεκριμένο και μοναδικό, που δεν στοιβάζεται πια, ούτε τοποθετείται, αλλά θέλει να συμμετέχει και να δημιουργεί.

Ο κάθε χρήστης, πιστεύω, έχει ανάγκη από ένα σκηνικό εποχής. Έχει ανάγκη τη λυτρωτική εκείνη διαδικασία που θα του δώσει τη θέση που του αρμόζει μέσα σ' ένα περίβλημα ειλικρινές και τίμιο, όσο και η ανάγκη του να φτιάξει ένα δικό του σπίτι, που στην πραγματικότητα δεν είναι παρά η πραγματοποίηση της αρτιότερης εικόνας του εαυτού του. Δηλαδή, η υλικοπνευματική του ισορροπία. «Οικίας, περιβάλλον, κέντρον, συνοικίας που βλέπω κι όπου περπατώ χρόνια και χρόνια, σε δημιούργησαν μες σε χάρες και μες σε λύπες, με τόσα περιστατικά, με τόσα πράγματα και σχηματοποιήθηκαν ολόκληρο για μένα», λέει ο ποιητής Καβάφης. Η αξιοποίηση, λοιπόν, των συμπερασμάτων του παρελθόντος και του παρόντος, ένας σύγχρονος οικολογικός δηλαδή ανθρωποκεντρικός σχεδιασμός, τοποκεντρικός, μαζί με την οικολογική μέριμνα και τη φροντίδα για το ωραίο, αποτελούν αξιόπροσεκτα σημεία.

Στην κατοικία, η εσωτερική και εξωτερική μορφή της προκύπτει απ' τη λειτουργικότητα και τη ζωή που εμπεριέχει. Αυτόματα δε, η πολυπλοκότητα των λειτουργιών οδηγεί σε ποικιλία μορφολογική. Ξεκινάμε έτσι από μια αφετηρία το ίδιο ειλικρινή και πατροπαράδοτη, όπως εκείνη που συνειδητά ή ασυνείδητα οδήγησε στην πολυποίκιλη ελληνική αρχιτεκτονική έκφραση. Ενσωματώνοντας, λοιπόν, τις παλιές τεχνικές και τη νέα ήπια τεχνολογία, μορφοποιούμε τις λειτουργίες, με τρόπο ώστε η τελική μορφή του κτίσματος να βρίσκεται σε μια σχέση μεν, αλλά σχέση κριτική, μεταμορφωτική θα λέγαμε, απέναντι στις προϋπάρχουσες μορφές κτισμάτων κάθε περιοχής.

Η νέα κατοικία όμως γίνεται έτσι ένας κρίκος νοητός σ' αυτή την αλυσίδα. Οι σύγχρονες λειτουργίες λοιπόν μας οδηγούν σ' ένα εσωτερικό σπιτιού πρωτότυπο, κι αυτό ενσωματώνεται μέσα σ' ένα περίβλημα που, φτιάχνοντας νέες εικόνες, μεταμορφώνεται το παλιό και προβλέπει κάθε τι μελλοντικό, ώστε να υπάρξει ένα ανθεκτικότερο στον χρόνο αποτέλεσμα. Ο μόνος τρόπος διατήρησης μιας παράδοσης είναι η μεταμόρφωσή της, και στην προσπάθεια αυτή χρειάζεται πρωτογενής, αλλά και νεωτερική σκέψη. Κι αυτό το δεύτερο δεν έχει σχέση με ό,τι θα αποκαλούσαμε νεωτεριστικό.

Ο Καστοριάδης, στο βιβλίο του «Ο θρυμματισμένος κόσμος» και στο κεφάλαιο περί του γενικευμένου κομφορμισμού, λέει: «Δεν είναι τυχαίες η προβολή και η επιτυχία των ονομασιών μετα-βιομηχανικός και μετα-μοντέρνος. Και οι δύο τους δίνουν έναν τέλειο χαρακτηρισμό τής περιπαθούς αδυναμίας της εποχής μας να στοχαστεί τον εαυτό της ως κάτι το θετικό ή και ως απλώς κάτι. Έτσι, αναγκάζεται να ορίζεται ως απλός μετακατακτητής αναφερόμενος σ' αυτό που υπήρξε, αλλά δεν υπάρχει. Μα και να αυτοεξυμνείται με την περίεργη θέση ότι το νόημά της είναι το μη νόημα. Βρισκόμαστε μπροστά σε μια συλλογή από μισοαλήθειες που διεστράφησαν σε στρατηγήματα διαφυγής. Η αξία ως μετα-μοντερνισμός, ως θεωρία, είναι να αντανακλά δουλικά και συνεπώς πιστά τις επικρατούσες τάσεις. Η αθλιότητά του είναι ότι τίποτε άλλο δεν κάνει, απ' το να περιέχει έναν απλό εξορθολογισμό πίσω από μια απολογητική που θέλει να είναι της τελευταίας λέξης, και η οποία δεν είναι άλλο από την έκφραση του κομφορμισμού και της κοινοτυπίας».

Η συμμόρφωση, η στειρότητα και η κοινοτυπία, το οτιδήποτε, τα κύρια χαρακτηριστικά αυτής της εποχής λοιπόν, σκέτα και απογυμνωμένα από οποιαδήποτε αληθινή δημιουργική ενσωμάτωση. Ο τόπος, το μέρος, η γωνιά, ο άγιος τόπος, η αγαπημένη γωνιά, τα άγια χρώματα, αυτές είναι λίγες εκφράσεις που εξιστορούν την πρωταρχική σημασία που μπορεί να έχει στον σχεδιασμό το έδαφος, η θέα, το τοπίο, ο πολιτισμός.

Όπως όλοι μας από τον τόπο τους, κρατάω κι εγώ στη μνήμη μου εικόνες από τα προσφυγικά σπίτια της Κοκκιιάς, όπου πέρασα τα πρώτα μου χρόνια μέχρι την ηλικία των 18 ετών. Τη διαδρομή με το λεωφορείο απ' την Ιερά Οδό, που κάθε φορά παρατηρούσα, θυμάμαι, το πανάρχαιο κουφάρι της Ελιάς του Πλάτωνα που άνθιζε ακόμα. Το μυθώδες εκείνο κομμάτι τής πραγματικότητας που θα θρυμματιζόταν μετά από τόσους αιώνες, παρασυρμένο από μια μηχανή σημερινή (νταλικά). Στο τρένο, βγαίνοντας από το σκοτεινό τούνελ, αντίκριζα το Θησείο με τον αρχαιολογικό χώρο της Αγοράς. Τα διάσπαρτα μάρμαρα που είχαν για στέψη την Ακρόπολη και τον μικρό βυζαντινό ναό στις υπώρειες του ιερού βράχου.

Κτίζουμε, λοιπόν, στο έδαφος αξιοποιώντας τις ιδιαιτερότητές του, εντάσσουμε τις θέες στην κατασκευή και αξιοποιούμε τα τοπικά υλικά σ' έναν προβληματισμό από την αρχή και ενσωματώνοντας κάθε κατασκευή, που τότε είναι διαφορετική και -μ' έναν τρόπο- αυτοφυής.

Ήλιος-φως-άνεμοι-δένδρα. Η οικολογία σαν γνώση των σχέσεων μεταξύ ζωντανού οργανισμού και περιβάλλοντος κι ο λαϊκός έλεγχος πάνω στις αποφάσεις που αφορούν το περιβάλλον, απέναντι σε εκείνο το κλίμα της αδιαφορίας και της απάθειας που δεν θέλει να διδάσκεται απ' την ιστορία του και που δεν υποστηρίζει το πιο βασικό δικαίωμα, το δικαίωμα της ζωής, είναι δύο σημαντικά στοιχεία που εμφανίστηκαν στα κοινωνικά πράγματα.

Ο αρχιτεκτονικός προβληματισμός δεν έχει την πολυτέλεια, πιστεύω, να περιορίζεται πια στη λειτουργικότητα και στη μορφολογία, αλλά να περιλαμβάνει και τη φροντίδα για τη διατήρηση και την επαναφορά της οικολογικής ισορροπίας. Υπάρχει βέβαια το ερώτημα: Σε μια πόλη που έχει ήδη χαλασθεί, ο αέρας, ο ήλιος κι ο ήχος έχουν διαστάσεις απειλής, ενώ το νερό σπανίζει, μπορούμε να κάνουμε τίποτε; Οι μοιραίοι που τη χάλασαν δεν γίνεται να τη διορθώσουν, αλλά για ό,τι απομένει ή ό,τι ξαναγίνεται, νομίζω αξίζει να δώσουμε την προσοχή μας. Οι αρχές του παθητικού σχεδιασμού που απαντώνται, όπως είδαμε από πολύ παλιά, εμπλουτισμένες με τις ήπιες τεχνικές τις σημερινές, είναι νομίζω χρήσιμες παράμετροι στον σχεδιασμό οποιασδήποτε σημερινής κατασκευής.

Το περίβλημα του κτιρίου πρέπει να λειτουργεί και σαν κέλυφος ηλιοσυλλογής, ηλιοπροστασίας, φυσικού φωτισμού και αερισμού, με συστήματα απλά τέτοια που να μη χρειάζονται τη συνεχή επέμβαση του χρήστη, αλλά και να λειτουργούν με τις απλές καθημερινές κινήσεις. Ο όρος, βέβαια, ηλιακή αρχιτεκτονική δεν μπορεί πιστεύω να σταθεί από μόνος του. Πάνω απ' όλα υπάρχει η αρχιτεκτονική. Τα ηλιακά είναι μια από τις παραμέτρους του σχεδιασμού, που βοηθούν στην ευκрасία των κτιρίων. Δηλαδή στη δημιουργία ενός μικροκλίματος εσωτερικά, στην εξοικονόμηση ενός μέρους της ενέργειας και στη φυσικότερη λειτουργία του. Το τελευταίο έχει σχέση και με την επιλογή των υλικών μας. Υπάρχουν σήμερα σπίτια που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «άρρωστα», λόγω της ακτινοβολίας που εκπέμπουν, του μόλυβδου που υπάρχει μέσα στα χρώματα και τα βερνίκια και το φυσικό αέριο, κλιματιστικές μονάδες, τα έπιπλα από υλικά με φορμάκια, κόντρα-πλακέ και νοβοπάν και το τσιμέντο με τέφρα λιγνιτωρυχείου που ίσως θα έπρεπε να είναι υπό μεγαλύτερο έλεγχο, καθώς επίσης και ο γρανίτης και ο αμίαντος, είναι υλικά που δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται.

Το έδαφος, λοιπόν, σε κάθε περίπτωση μας δείχνει τα επίπεδα. Η θέα καθορίζει τα ανοίγματα και τους χώρους συγκέντρωσης. Ο προσανατολισμός και οι άνεμοι την τοποθέτηση της κατοικίας, αλλά και των επί μέρους χώρων της, αυλών, βοηθητικών ανοιγμάτων, λιακωτών, ημιυπαίθριων χώρων και βεραντών. Οι γενικές καιρικές συνθήκες τη μορφή κάλυψης της στέγης. Τέλος, το τοπίο, τα υλικά, ο πολιτισμός του τόπου έρχονται να συμπληρώσουν τον σχεδιασμό. Οι παράμετροι αυτές οδηγούν σε μια ισορροπημένη και πληρέστερη σχέση.

Η αντίληψη να ενδιαφερόμαστε για το εσωτερικό περιβάλλον μιας κατοικίας και το μικροκλίμα, που δεν είναι μια υπόθεση πολυτέλειας, αλλά μια στάση υψηλότερου βαθμού συνειδητότητας. Αρκεί να σκεφθεί κανείς την ποικιλία του φυσικού περιβάλλοντος και της ανθρώπινης ζωής, και το πόσο ο φυσικός περίγυρος μας κεντρίζει άλλοτε με διακριτικότητα και άλλοτε με δυναμισμό, αλλά πάντα με πολυμορφία.

Στη δημιουργία του εσωτερικού μιας κατοικίας έχουν θέση και άλλα πρακτικά προβλήματα. Εκτός από τις προτάσεις να τοποθετούμε σε ιδιαίτερο χώρο τηλεόραση και βίντεο κι όχι μέσα στο καθιστικό, για να μειώνουμε την κυριαρχία τους στην καθημερινή ζωή, ή από την εξοικονόμηση ανεξάρτητου χώρου για τη βιβλιοθήκη ή το παιχνίδι μακριά από την τηλεόραση, η εξασφάλιση λίγων τετραγωνικών για έναν μικρό χώρο εργασίας πλάι ή πάνω από κάθε υπνοδωμάτιο σαν πατάρι, ώστε να ξεχωρίζει ο ύπνος και η επίσκεψη απ' το μαστόρεμα και το διάβασμα και τη δημιουργική δουλειά, ίσως είναι ένα αίτημα πραγματοποιήσιμο και μάλιστα σε ευρεία κλίμακα.

Στην οργανωμένη δόμηση μπορούμε να ενσωματώνουμε κοινόχρηστους χώρους μικρής κλίμακας για επικοινωνία, εξυπηρέτηση, συνάντηση των κατοίκων και χώρους παιχνιδιού για τα παιδιά.

Αναζητούμε, λοιπόν, να αναδείξουμε σαν ουσιαστικές, και μετράμε πιο προσεκτικά πια κάποιες άλλες, δίνοντας σε όλες την ανάλογη θέση μέσα στη ζωή του σπιτιού.

Χώροι δημιουργίας λοιπόν. Αλλά πού θα βρεθούν τα τετραγωνικά;

Κατ' αρχήν, συχνά υπάρχει σπατάλη. Η ευρηματικότητα η δική μας όμως μπορεί να παρακάμψει, πιστεύω, πολλές δυσκολίες. Και η έλλειψη της ευκολίας μάς κεντρίζει συχνά να επινοούμε λύσεις πρωτότυπες. Το κεντρικό καθιστικό της οικογένειας μπορεί να αποτελέσει έναν πολυδύναμο ψηλό χώρο με επίπεδα και γωνίες. Καθιστικό τζακιού με χαμηλό ύψος, καθιστικό καλοκαιρινό με μεγάλα ανοίγματα σε άμεση σχέση με υπαίθριους χώρους και βεράντες. Ιδιαίτερο καθιστικό, χειμερινό, μπορεί να αποτελέσει και το λιακωτό.

Μέσα σ' όσα είπαμε παραπάνω, αναφέραμε και κάποια πράγματα που περνάνε από τη λογική μας σαν αυτονόητα. Σαν τέτοια, καταλήγουν όμως να μη βρίσκουν μια πραγματική θέση μέσα στην καθημερινή μας πρακτική. Αυτό ήταν και το νόημα αυτών των μικρών αναφορών.

Στο ερώτημα αν τα σπίτια αντανακλούν την κοινωνική διαστρωμάτωση και πόσο εμείς παρεμβαίνουμε σ' αυτό, πιστεύω ότι με τις προτάσεις μας μετατρέπουμε τη σχέση από ποσοτική σε ποιοτική, εξασφαλίζοντας στους μικρής οικονομικής δυνατότητας χρήστες το περισσότερο δυνατόν.

Μεσολαβούμε στη διαφοροποίηση των κοινωνικών πραγμάτων, προβάλλοντας τις άλλες αξίες. Εκείνες της ποιότητας, της πνευματικής ανάγκης, της καλαισθησίας και του μέτρου. Γι' αυτό, το όραμα που εμπνυχώνει τον αρχιτέκτονα έχει αποφασιστική σημασία. Κριτήριο της κοινωνικής αλλαγής είναι ο τρόπος που ζούμε.

Μεσολαβώντας για την αλλαγή της καθημερινής ζωής, επωμιζόμαστε έναν ρόλο που είναι πράγματι κοινωνικός. Η κατοικία είναι ένας διαχρονικός φορέας ζωής, δεν είναι ένα προσωρινό κατάλυμα. Μπορεί να είναι λιτή και μετρημένη, αλλά δεν είναι τόσο προσωρινή, όταν αφορά δυο και τρεις και περισσότερες γενιές. Σήμερα δεν κατασκευάζουμε για σπίτια καλύβες και πρόχειρα καταλύματα που προορίζονται για περιορισμένη χρήση. Άλλωστε, ό,τι επιζητεί απ' την παράδοση, είναι αυτό της διαχρονικής σχέσης και αρχής.

Είναι μια πραγματικότητα ότι στη λαϊκή αρχιτεκτονική αναζητήθηκαν υλικά τέτοια που να εξασφαλίζουν τη διαχρονική διάρκεια, και αν είναι δυνατόν να καθιστούν τα κτίσματα αθάνατα, όπως λέει ο λαός, κατά την καθιερωμένη μάλιστα έκφραση.

Το πνεύμα της προσωρινότητας είναι μάλλον συγγενικό με εκείνο της ημερομηνίας λήξεως που υπάρχει γύρω μας, ίσως επειδή λείπει η μεγαλοψυχία και η προοπτική. Αυτό δεν είναι όμως απλόχωρο και ανάλογο με τον βαθύτερο ανθρώπινο πόθο που αναζητά την εικόνα μιας αιωνιότητας.

Ξεκινώντας από μια τέτοια αφετηρία διαρκείας, στέκουμε πιο μεγαλόψυχα και απέναντι στις ανθρώπινες λειτουργίες και ανάγκες, αλλά και στο περίβλημα που τις περικλείει. Τα πράγματα τα ευτελίζουμε χρησιμοποιώντας τα μόνο για την επικαιρική μας εξυπηρέτηση. Τα αναβαθμίζουμε, τα καθιστούμε ικανά να αναμετρηθούν με μια ικανότερου μεγέθους δυνατότητα, όταν τα αντιμετωπίζουμε, πιστεύω, με ίσους όρους, όταν γίνονται συμπαίκτες άξιοι της καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Μ' αυτή την προοπτική οργανώνουμε και το εσωτερικό μιας κατοικίας, οργανώνουμε το κλίμα. Εκείνο που θα προσφέρεται, θα προκαλεί τον χρήστη να επενδύσει το αίσθημά του σ' αυτήν. Έτσι, αναπτύσσεται μια βαθύτερη σχέση με τον χώρο που γίνεται προσωπικός. Γιατί η γενική αντίληψη τείνει προς τα στάνταρς της

απρόσωπης διευθέτησης. Άχρηστα απομεινάρια άλλων αντιλήψεων, που παραμένουν ακόμη αδικαιολόγητα αποδεκτά. Η στατική αντίληψη της διαρρύθμισης, αυτό το ασυνειδητοποιήτο στάτους, δεν είναι πια να το εμπιστευόμαστε.

Θα ήθελα να κλείσω τις σκέψεις μου αυτές, γι' αυτή τη μέρα την αφιερωμένη στα σύγχρονα σπίτια, με τον λόγο του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη:

«Ας εισδύει μια μόνη ακτίς ηλίου άμα τη ανατολή, διά του θαμβού φεγγίτου εις τον πενιχρόν θάλαμον. Με τους τέσσαρας τοίχους ασβεστωμένους λευκούς, με μια ψάθαν και επ' αυτής μικρόν αμαυρόν κιλιμάκι στρωμένα επί του πατώματος. Με δύο προσκεφαλάδες ακουμπημένα σύρριζα εις τους τοίχους ένθεν και ένθεν της γωνίας του πυρός, όπου τέσσερις ξηροί δαυλοί και δύο μεγάλα ξύλα ορθά, καίουσι και βρέμουσι επί της εστίας. Τοιούτος να είναι ο χειμερινός θάλαμος, έχων τα νότα στραμμένα προς βορράν και προς δυσμάς, συνεχόμενος με άλλον βορινόν θαλαμίσκον όστις να είναι συγχρόνως δώμα και λιακωτόν και υπερών.

Κατασκευασμένος με πλίνθους, με ξυλοτοίχους, στεγασμένος με ξύλα και με κεράμους, αφάτνωτος, ευήλιος, αθέρμαστος, ευήνεμος, σχεδόν υπαίθριος, με μόνον υψηλόν το πλατύ παράθυρον το απάδον εις όλον τον ρυθμόν του κτιρίου και χάριν πολυτελείας με πηχιαία ύαλον για να απολαύη τις όρθιος εις τα βασίλεια του βορρά, την μεγάλην θέαν και την μεγάλην πάλην. Τοιαύτη θα ήτο χωρίς να παραβώ την ενδεκάτην εντολή, η μόνη φιλοκτημοσύνη μου και η μόνη μου πλεονεξία». Ευχαριστώ.

ΤΕΧΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ Τεύχος 2/94 - Εισήγηση στην ημερίδα με θέμα «Ανθρώπινες λειτουργίες σε σύγχρονα σπίτια» Μάιος 1993.